

UNITĂȚILE POLILEXICALE STABILE – MIJLOACE GLOTICE DE OGLINDIRE A REALITĂȚII ISTORICE

Angela SAVIN-ZGARDAN

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6060-6977>

Rezumat. Problema semnului glotic este una comună tuturor limbilor, care provoacă tratări și controverse în cercetările de specialitate. Studiarea acestei teorii, în mod tradițional, s-a axat pe unitățile monolexicale. În studiul de față ne propunem cercetarea problemei referitoare la unitățile polilexicale stabile ale limbii versus realitățile istorice care le-au generat. La apariția lor, unitățile polilexicale stabile (UPS) au fost inițial unități de limbă denominative sau conotative. Pe parcurs, odată cu evoluția limbii, unele UPS au rămas motivate, vorbitorul făcând asociația cu faptul istoric concret. Altele, inițial motivate, devin demotivate cu timpul, legătura cu realitatea istorică nefiind înțeleasă de către purtătorii limbii. În cazul dat, sensul lor este realizat de persoanele culte, de persoane cu o pregătire specială, fie etimologică, fie istorică. UPS pot fi considerate (în mod convențional) motivate în arbitrarul lor.

Cuvinte-cheie: motivație, unitate polilexicală stabilă, evoluție, demotivare, semn glotic, arbitrar.

Stable Polylexical Units – Glotic Means of Reflecting Historical Reality

Abstract. The issue of the glotic sign is one common to all languages and it generates discussions and controversies in specialized research. Traditionally, the study of this theory has focused on monolexical units. In this paper, we aim to explore the issue related to stable polylexical units of the language versus the historical realities that generated them. At their emergence, stable polylexical units (SPUs) were initially either denominative or connotative language units. Over time, with the evolution of the language, some SPUs remained motivated, with speakers making associations with the concrete historical fact. Others, though initially motivated, become demotivated over time, the connection with the historical reality no longer being understood by the speakers. In such cases, their meaning is grasped by educated individuals, those with specialized training, whether etymological or historical. SPUs can be considered (conventionally) motivated in their arbitrariness.

Keywords: motivation, stable polylexical unit, evolution, demotivation, glotic sign, arbitrariness.

Problema semnelui glotic este una comună tuturor limbilor, care provoacă tratări și controverse în cercetările de specialitate. Studiarea acestei teorii, în mod tradițional, s-a axat pe unitățile monolexicale. În studiul de față ne propunem cercetarea problemei referitoare la unitățile polilexicale stabile ale limbii versus realitățile istorice care le-au generat. La apariția lor, unitățile polilexicale stabile (UPS) au fost, inițial, unități de limbă denominative sau conotative. Pe parcurs, odată cu evoluția limbii, unele UPS au rămas motivate, vorbitorul făcând asociația cu faptul istoric concret. Altele, inițial motivate, devin demotivate cu timpul, legătura cu realitatea istorică nefiind înțeleasă de către purtătorii limbii.

Unitățile polilexicale stabile, totuși, sunt motivate sau arbitrare? Această problemă cere luarea în considerare a unui mare număr de factori. Factorii ce țin de cunoașterea umană demonstrează că motivația nu poate fi înțeleasă decât în raport cu un sistem de referință. Din acest punct de vedere, **UPS pot fi considerate (în mod convențional) motivate în arbitrarul lor**, fapt ce permite aplicarea practică a acestor probleme în cursurile de studiere a limbilor în forma lor motivată pentru a fi memorizate mai ușor UPS. Problema cunoașterii și corelația dintre semnificant și semnificat este accesibilă și depinde de persoana care decodifică motivația. În consecință, motivația este relativă, căci ea depinde nu doar de punctul de vedere adoptat și de mecanismele implicate, dar și de persoana care face analiza. Dacă e să ne referim la obiectul de studiu din articolul dat, în lumina acestei teorii, un mare număr de unități polilexicale stabile pot fi studiate în cadrul ambiguității semantice, ce conține un nivel de sens *ad litteram*, lexical, un nivel de sens frazeologic și un nivel de sens etimologic. Mai jos ne vom referi la câteva exemple de UPS care vin să confirme cele afirmate.

CEI ȘAPTE ÎNȚELEPȚI

Celebrul istoric grec Plutarh (cu aproximație 50-120 d.Hr.) vorbește despre șapte înțelepți, filosofi, oameni de stat și legislatori ai Greciei Antice în perioada 620-550 î.Hr.: Thales din Milet, Pittacos din Mytilene, Bias din Priene, Cleobulus din Lindos, Periandru din Corint, Chilon din Sparta și Solon din Atena. Numele lor au devenit proverbiale în cartea sa *Sărbătoarea celor Șapte Înțelepți*, unde el descrie oameni de stat care au știut să rămână înțelepți și să se bucure de viață. Scriitorii fac deseori aluzie în operele lor la cei șapte Înțelepți. (15).

1. Mai jos prezentăm o serie de maxime emise de acești șapte înțelepți ai Greciei antice. Kleobulos din Lindos. *Măsura este lucrul cel mai bun. Să-ți placă să asculți multe, dar să nu spui multe.*

2. Solon Atenianul. *Preocupă-te de lucruri importante. Dacă vei învăța să te supui, vei învăța și să conduci.*

3. Chilon Iacedemonianul. *Cunoaște-te pe tine însuși. Respectă pe cel mai în vârstă.*

4. Thales din Milet. *Inactivitatea este plictisitoare. Păstrează măsura.*

5. Pittacos din Lesbos. *E greu să fii virtuos până la capăt. Fii stăpân pe ceea ce-ți aparține.*

6. Bias din Priene. *Apucă-te cu greu de un lucru, dar odată ce te-ai apucat, ține-te stăruitor de el.*

7. Periandros din Corint. *Cercetează totul. Fii cumpătat în fericire și înțelept în nefericire.* (Iosif, 2020, p. 2).

Context. Platon menționează în „Protagoras” șapte înțelepți ai Greciei antice, care sunt faimoși pentru învățăturile lor concise. Aceștia s-ar fi adunat la un moment dat la templul din Delfi spre a-i închina zeului Apollon ofranda înțelepciunii lor și ar fi gravat faimoasele recomandări, cunoscute până în zilele noastre: „Cunoaște-te pe tine însuși” și „Nimic prea mult”. Concizia laconică era modul de a filozofa al celor vechi (Iosif, 2020, p. 1).

A DA BIR CU FUGIȚII

Expresia se trage dintr-un fapt real. În anul 1718, ca urmare a unui război dintre austrieci și otomani, se încheie pacea de la Passarowitz. Cele mai importante prevederi erau trecerea Banatului și a vestului Valahiei (zona dintre Olt și Cazanele Dunării) sub stăpânire austriacă. Stăpânirea austriacă în Oltenia a avut un caracter sever. Locuitorii trebuiau să plătească jugul de fier austriac în locul jugului de lemn turcesc. În acest caz, populația română se refugiase peste Olt în Muntenia sau peste Dunăre în Imperiul Otoman, unde fiscalitatea nu era atât de apăsătoare. Românul era nevoit să fugă de pe moșie când venea collectorul de taxe, de biruri, din cauza că nu putea plăti birurile grele, prea împovărătoare. Astfel, birul era plătit nu cu fier sau alte bunuri, dar cu fuga. De aici și expresia *a da bir cu fugiții* cu semnificația „a dispărea, a fugi dintr-un loc pentru a scăpa de răspundere sau de pedeapsă” (Meca, 2017).

Context. Îndrăgitul chef Cătălin Scărlătescu *a dat bir cu fugiții*, când a auzit de căsătorie, de față fiind și iubita lui, actrița Doina Teodoru. Întâmplarea s-a petrecut în timpul unei ediții a emisiunii *America Express*, când cei doi au ajuns la o biserică (Cătălin, 2023, p. 1).

DACĂ NU VINE MUNTELE LA MAHOMED, ATUNCI MERGE MAHOMED LA MUNTE

Expresia are legătură cu o întâmplare petrecută acum mai bine de 1400 de ani, în care personajul principal este profetul islamului, Mahomed. Ultimul profet al islamului a trăit în perioada 570-632 după Hristos și este considerat întemeietorul religiei islamice. Ca propovăduitor al religiei islamice, în anul 612 i s-a cerut de către arabi să facă o mare minune. Profetul ar fi cerut în predica ținută ca muntele

ce se afla în fața sa să vină la el, mergând pe principiul că are așa o mare credință în el, încât poate mișca și munții din loc. Lucru care nu s-a întâmplat. Atunci Mahomed ar fi rostit următoarele: „Mare e înțelepciunea ta, Doamne! Dacă ai fi dat ascultare cuvintelor mele și ai fi făcut muntele să se miște, ne-ar fi prăpădit pe toți. Trebuie deci eu să mă duc la munte și să mulțumesc celui de sus că a fost atât de milostiv cu un neam de păgâni” (Borcea, 2018, p. 1).

În anul 1597 filosoful englez F. Bacon (1561-1626) în ale sale *Eseuri* povestește, de asemenea, că Mahomed a promis poporului său a muta locul muntelui și nu a reușit să o facă. Atunci a spus: „Dacă nu vine muntele la Mahomed, atunci merge Mahomed la munte”. Conform unei alte versiuni, este celebrul erou al poveștilor asiatice Nasserredine care a propus unui palmier să se apropie de el, pentru a demonstra poporului că el este sfânt. Suferind un eșec în tentativa sa, a spus: „Dacă nu vine palmierul la mine, atunci eu merg la el”. La figurat, aceste cuvinte semnifică că în caz dacă ocazia nu se prezintă, este nevoie să o stimulăm (Timescova, 1974, p. 188).

Expresia se folosește pentru a marca lipsa de alternative. E adresată, cu tentă ironică, acelor care nu au de ales și trebuie să se supună, vrând-nevrând, unei anume stări de lucruri.

Context. Iar ei, plecând încet ca s-o înfrunte,/scandea rădărinile silabele divine: / Când muntele la Mahomed nu vine, /Se duce singur Mahomed la munte (17).

A FĂGĂDUI MUNȚI DE AUR

Această expresie face aluzie la frumoasele promisiuni ale căpitanilor de trupe la începutul unei expediții în scopul cuceririi pământurilor noi și trecerii munților. Această expresie se găsește încă la Terențiu în *Dormion* (secolul al II-lea): „Aureos montes pollicieri”. La figurat, expresia are sensul „a face frumoase promisiuni fără a le îndeplini” (Savin-Zgardan, 2011, p. 131).

Context. 1. Dacă domnul Pons moare fără testament, eu vă asigur o sută de mii de franci. – Chiar așa! Da, a spus ea, vi se promet munți de aur și când se întâmplă, când e vorba de plătit, vi se dă un morcov... (Balzac – *trad. n.*).

2. Este o greșală ca în viață să făgăduiești munți de aur! (Terențiu) (Citate).

4. Poți să strângi munți de aur; dacă nu-l folosești la nimic cât trăiești, nu ți-e cu nimic mai folositor ca pietrele de pe marginea drumului (Bădoi, 2019, p. 1).

A FI DE CEALALTĂ PARTE A BARICADEI

Această expresie a luat naștere în timpul comunei din Paris (18 martie 1872), când comunarii luptau pe baricade și dușmanii lor, adepții Versaille-ului, se găseau de cealaltă parte a baricadei. Astfel, expresia dată semnifică „a avea opinii politice de opoziție”. Ea a generat o altă expresie antonimă, devenită, de asemenea, stabilă „a fi de aceeași parte a baricadei”.

Context. Deoarece majoritatea articolelor din acest dosar sunt semnate de către experți în domeniul educației (formale sau nonformale), am încercat să aflăm cine *se găsește de cealaltă parte a baricadei*, cine sunt participanții la proiectele de educație nonformală, de ce au ales să se implice la aceste proiecte și care sunt impresiile lor vizavi de acest tip de educație (Dumitrescu, 2013, p. 3).

FIECARE ESTE FĂURITORUL PROPRIULUI SĂU DESTIN/ PROPRIEI FERICIRI

Sunt cuvintele cenzorului Appius Claudius Caecus, constructorul drumului Apenienilor (sec. IV î.Hr.), considerat unul dintre fondatorii literaturii și jurisprudenței romane, citat de Sallustiu în cartea sa *De respublica ordinanda* (sec. I î.Hr.) – „Faber est suae quisque fortunae”. Această expresie a fost pusă în circuit în limba franceză de satira lui Mathurin Regnier (1573-1613). O găsim, de asemenea, la William Shakespeare. *Este răspândită și în alte limbi europene (Dicționar, 2006)*. Semnificația acestei expresii este: fiecare e responsabil de propria-i soartă.

Context 1. Suntem făuritorii propriului nostru destin. Suntem, fără doar și poate, singurii în măsură să ne trasăm destinul. Fiecare alegere, fiecare drum pe care decidem să îl urmăm este o piatră la temelia propriului destin. Sunt zile în care cred cu tărie cele afirmate mai sus și sunt altele în care am impresia că suntem simpli pioni pe o tablă imaginară de șah (Făuritori, 2013, p. 1).

2. Omul e arhitectul propriului destin. Mulți oameni cred în destin și spun că nimic nu îi poate schimba, spun că sunt predestinați să facă anumite lucruri și să pățească anumite lucruri. Poate că există destin, dar nu înseamnă că nu poate fi schimbat. Poate că destinul este doar o posibilitate de a trece prin viață. Dar există nenumărate posibilități care să intersecteze destinul sau pot să fie complet diferite. Sincer, cred, fiecare om are control deplin asupra vieții sale și poate influența destinele altora mai mult sau mai puțin intenționat (17).

FERIȚI-VĂ DE DANAIȚII CARE ADUC DARURI / FIE-ȚI FRICĂ DE DANAIȚII, DARURILE CARE LE ADUC / CADOURI ALE LUI DANAIS / CADOURI ALE DANAIȚIENILOR

Timeo Danaos et dona ferentes (din latină „Teme-te de Danais și darurile aduse”) este expresia, devenită stabilă, întâlnită prima dată în poemul lui Virgiliu *Eneida* (Virgiliu, 2000, p. 37).

Expresia este originară din poveștile legendare ale Războiului Troian, o găsim și la Homer în *Odiseea*. Grecii, după un asediu lung și fără succes a Troiei, au recurs la un truc: au construit un cal imens de lemn, l-au lăsat la zidurile Troiei, prefăcându-se că pleacă departe. Preotul Laocoon, văzând acest cal și cunoscând trucurile grecilor, a exclamat: „Orice ar fi fost, mă tem de ceea ce aduc grecii,

chiar și de daruri!”. Dar troienii nu ascultară avertismentele lui Laocoon și ale preotesei Cassandra și au târât calul în oraș. Grecii, ascunși în interiorul calului, au ieșit în timp de noapte, au ucis garda, au deschis porțile orașului pentru trupele grecilor și, astfel, au capturat Troia (Homer, 1971, p. 89).

Se utilizează în situația când un cadou oarecare sau vreo binefacere prezintă un pericol potențial pentru cel care acceptă darul.

Context. – *Feriți-vă de danaiții care aduc daruri.* De ce ne fac aceste cadouri, aceste împrumuturi, de ce ne bagă pe gât prietenia, frăția, rudenia etc.? De ce am declarat independența, suveranitatea, dar nu ne-am construit statul pe aceste temelii? De ce să ne supunem cuiva? (18).

A FRECA MENTA

Originea acestei expresii poate fi regăsită în perioada Antichității, Grecia fiind locul de unde a pornit faima UPS „a freca menta”. Încă din Grecia Antică exista obiceiul ca masa pe care se servea mâncarea să fie frecată cu frunze de mentă pentru a-i da un miros plăcut.

O altă explicație ar fi că după o noapte de petrecere bahică, grecii antici simțeau nevoia să îndepărteze mirosurile neplăcute de pe mese, dar și să poarte pe cap o coroniță cu frunze și flori de mentă ca să le mai alunge din mahmureală.

Răspândirea grecilor în Balcani și în alte zone mai îndepărtate, mai ales în perioada secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, odată cu domniile fanariote, au dus acest obicei în spațiul nord-dunărean, unde au existat în permanență comunități puternice ale acestei etnii (Cristescu, 2025, p. 1).

Obiceiul frecării meselor cu frunze de mentă a fost „importat” și de familiile înstărite de români în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. În plus, mirosul mentei era nu doar un semn de bonton, dar oferea și senzația de răcoare pe timpul caniculei. Din acest moment, începe modificarea înțelesului expresiei prin faptul că mulți slujitori de casă preferau frecatul meselor cu mentă, ore în șir, în locul muncilor grele precum tăiatul lemnului, căratul apei etc. Chiar dacă de la începutul anilor ’20 influența elenă și fanariotă începe să scadă, frecatul mentei va ajunge dintr-o activitate obișnuită o expresie depreciativă la adresa celor care nu se împacă prea bine cu munca (16).

Expresia semnifică „a fi leneș / puturos”, „a pierde timpul de pomană”.

Concluzii

Pentru o cercetare mai aprofundată a motivației apariției UPS e necesar a delimita factorii interni de cei externi. În studiul de față ne-am axat pe unii factori extralingvistici ai apariției frazeologismelor, în speță a celor istorice. Din aceste considerente unele frazeologisme sunt comune mai multor limbi. La etapa inițială, UPS au fost unități de limbă denominative sau conotative.

Pe parcurs, odată cu evoluția limbii, unele UPS au rămas motivate, vorbitorul făcând asociația cu faptul istoric concret. Altele, inițial motivate, devin demotivate cu timpul, legătura cu fapta istorică concretă nefiind înțeleasă de către purtătorii limbii.

Cu referire la frazeologismele istorice, de cele mai dese ori, înțelesul lor este realizat de persoanele culte, de persoane cu o pregătire specială, fie etimologică, fie istorică, fie de studenți și elevi care au beneficiat de o pregătire specială în acest domeniu.

Referințe bibliografice:

1. IOSIF, A. Cum să trăiești după cei șapte înțelepți ai Greciei Antice. *Scientia*. 10 august, 2020. Disponibil: <https://www.scientia.ro/homo-humanus/49-note-si-adnotari-carti-celebre/8033-cum-sa-traiesti-dupa-cei-sapte-intelepti-ai-greciei-antice.html>
2. BORCEA, Ștefan. De unde vine expresia „Dacă nu vine muntele la Mahomed, atunci merge Mahomed la munte”. *Adevărul*. 26 octombrie, 2018. Disponibil: <https://adevarul.ro/stiri-locale/focsani/de-unde-vine-expresia-daca-nu-vine-muntele-la-1899674.html>.
3. CRISTESCU, George-Andrei. De unde vine expresia „a freca menta?”. *Adevărul*. 20.05.2025. Disponibil: <https://adevarul.ro/stiri-interne/societate/de-unde-vine-expresia-a-freca-menta-1608719.html>.
4. DUMITRESCU, Vlad. Un alt fel de a învăța. *Dilema Veche*. 2013, nr. 481, 3-8 mai. Disponibil: <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/un-alt-fel-de-a-invata-600098.html>.
5. SAVIN-ZGARDAN, Angela. *Probleme ale motivației unităților polilexicale stabile în limba română*. Chișinău: „Magna-Princeps” SRL, 2011. ISBN: 978-9975-4173-2-7. 811.135.1'374 S29.
6. TIMESKOVA, Irina. *Les citations française*. Leningrad: Leningradskaja tipografia nr. 2, 1974.
7. MECA, Cosmin. De unde vine expresia „A da bir cu fugiții”. *Radio România Oltenia*. 10 august 2017. Disponibil: <https://www.radiooltenia.ro/originea-denumirii-de-oltenia-de-unde-vine-expresia-a-da-bir-cu-fugitii/>.

Texte literare. Sigle:

7. BĂDOI, George. *Aurul în epigrame, aforisme, poezii, pamflete și satire*. Disponibil: <http://www.citatepedia.ro/index.php?id=206919>.
8. CĂTĂLIN: Cătălin Scărlătescu a dat bir cu fugiții când a auzit de căsătorie. *BZI*, 9 februarie 2023. Disponibil: <https://www.bzi.ro/catalin-scarlatescu-a-dat-bir-cu-fugitii-cand-a-auzit-de-casatorie-totul-s-a-petrecut-la-america-express-4648886>.
9. CĂTĂLIN: *Citate din Terentiu*. Disponibil: <http://www.citatepedia.ro/index.php?id=206919>.

10. DICȚIONAR: *Dicționar Enciclopedic*, vol. VI, R-Ș. București: Editura Enciclopedică, 2006.

11. FĂURITORI: Suntem făuritorii propriului destin. *WordPress.com*, 27.05.2013. Disponibil: <https://ownerofagentleheart.wordpress.com/2013/05/27/suntem-fauritorii-propriului-nostru-destin/>.

12. HOMER. *Odissea*. Traducere de George Murnu. Studiu introductiv și note de D. M. Pippidi. 1 Ediție definitivă. București: Editura Univers, 1971.

13. VIRGILIU. *Eneida*. Traducere de Dan Slușanschi. București: Paideia, 2000. Disponibil: <https://www.scribd.com/doc/307321390/ENEIDA>

Referințe web:

14. <https://jurnalspiritual.eu/thales-din-milet-i/>

15. <https://www.facebook.com/photOD36/>

16. <http://artys-blog.blogspot.com/2008/12/omul-arhitectul-propriului-destin.htm>

17. <http://www.pcrm.md/main/index.php?action=news&id=17679>

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.